

кумулятиваны в произведениях выдающихся деятелей науки и культуры XIX-XX ст. Кроме того, освещаются методологические основы для понимания украинского национализма 20-40-х гг. XX ст., его идеологическая платформа, стратегия и тактика деятельности.

Ключевые слова: национально-освободительное движение, украинский национализм, украинская идея, нация, ОУН, движение Сопrotивления, геноцид.

Отримано 01.10.2016 р.

УДК 325.455:347

Віталій Лозовий

РОЛЬ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ У ПОЛІТИЦІ СПРИЯННЯ ПОРОЗУМІННЮ ТА ПРИМИРЕННЮ У ЄВРОПІ

У статті зроблено спробу з'ясувати роль та значення європейської історичної освіти та науки у політиці порозуміння та примирення на континенті. Констатовано, що європейські засади створення підручників націлені на пошук спільного в історії (як всередині країни, так і країн-сусідів), однак, ці загальні риси розглядаються з різних точок зору. Визначено, що історична освіта повинна формувати в учнів критичне мислення, толерантні ставлення до Іншого, долати ксенофобію, сприяти взаєморозумінню всередині країн та між європейськими державами.

Ключові слова: Європа, історична освіта та наука, політика порозуміння та примирення, спільні підручники, Євроклію.

Наріжним каменем внутрішньої та зовнішньої політики країн ЄС стала політика примирення в ім'я загального прогресу. Це примирення – плід складного компромісу, в якому взаємне покаяння і прощення перемішані з прагматичним усвідомленням політичної доцільності. У цій моделі примирення історія відіграє основну роль.

У статті визначена мета – з'ясувати роль та значення європейської історичної освіти та науки у політиці порозуміння та примирення на континенті. У зазначеному аспекті тема не висвітлювалася.

Створення єдиної Європи передбачає формування спільного бачення та розуміння історії та спільної «культури пам'яті», основні вимоги яких передбачають: 1) минуле Європи має базуватися на фундаменті основних європейських цінностей, таких як гуманізм, терпимість і демократія; 2) створення відкритої сфери обговорення, що передбачає взаєморозуміння та примирення всередині націй та між європейськими націями; 3) висвітлювати незручні сегменти національних історій; 4) судження про минуле базувати виключно на вивченні історичних фактів, водночас відмовитися від поняття «єдиної історичної правди».

Такий підхід віддає належне множинності існуючих історичних спогадів в Європі, і в той же час забезпечує стимул вивчати їх через засади транснаціонального ракурсу бачення.

З метою зробити порівняльний аналіз різних «історичних бачень» і ініціювати процес зближення між колишніми учасниками війн та конфліктів на рівні громадянського суспільства європейські інституції проводять моніторинг національних історіографій та шкільних підручників. Зустрічі та дискусії істориків і нового змістовного наповнення підручників вважаються адекватним способом порозуміння та ослаблення конфліктів, оскільки «тільки вільні дискусії істориків і ще більшою мірою, зрозуміло їх виклад через відповідні шкільні посібники – це практика й педагогіка, зорієнтовані на мир» [1].

Зразком для наслідування інших країн є франко-німецьке примирення. У базовому Єлисейському договорі було внесено пункт про створення комісії для вирішення суперечливих питань в історії взаємин цих країн. Даний прецедент дав поштовх створенню аналогічних комісій з іншими європейськими державами. Також плідною була співпраця польських та німецьких істориків. Ними реалізовано проект «Польсько-німецькі місця пам'яті». Автори статей, зібраних тут виходять за рамки національних схем і ставлять завдання зрозуміти власну історію через знання історії іншої країни.

Визнання центральної ролі освіти та питання викладання історії було одним з пріоритетів для Ради Європи. Адже зрозуміло, що від розробки належної парадигми історичної освіти залежить подолання ксенофобії, історичних забобонів, націоналізму, шовінізму тощо.

У результаті радикальних змін в Європі після 1989 року посилилася зацікавленість до вивчення і викладання історії. Рада Європи звернулася до професіоналів істориків з проханням дотримуватися трьох основних принципів: історія без пропаганди, історія без забобонів і історії, засновані тільки на реальних фактах. Проект, ініційований Радою Європи на «Вивчення та викладання історії Європи у 20-му столітті» базується на міждисциплінарній і загальноєвропейській основі. Безпосереднім результатом проекту стала Рекомендація Rec (2001) 15 Комітету міністрів Ради Європи «Про викладання історії у XXI столітті в Європі». Документ охоплює такі питання, як цілі викладання історії, європейський вимір, зміст програми, методи навчання, підготовка вчителів, інформаційні і комунікаційні технології і зловживання історією. У ньому зазначено, що глибше розуміння нової європейської історії може служити попередженню конфліктів. Історичний матеріал має подаватися через діалог, і на основі багаторакурсності. Школа має розвивати в учнях вміння критично мислити, і вміти протистояти маніпуляціям та зловживанню історією. Викладання історії не повинно бути інструмен-

том ідеологічних маніпуляцій, пропаганди чи використовувати-ся для просування нетерпимих і ультра-націоналістичних ідей. Матеріал має нівелювати упередження й стереотипи, висвітлюючи в шкільних програмах позитивний взаємовплив між різними країнами, релігіями та науковими школами в процесі історичного розвитку Європи [2].

У 2011 р. ухвалено Рекомендацію СМ / Res (2011) 6 Комітету міністрів державам-членам «Щодо міжкультурного діалогу і образу Іншого у викладанні історії», котра визначає напрямки реформ викладання історії з метою її вкладу в міжкультурний розвиток і наголошує на діалогічному висвітленні історії у постконфліктних ситуаціях [3].

Отже, у центрі примирення та порозуміння різних європейських пам'ятей і формування спільної ідентичності є діалог щодо історичних інтерпретацій, який базується на таких принципах: 1) історичні події необхідно розглядати з урахуванням їх складності для всіх залучених сторін; 2) «попит на історичну пам'ять» усіх сторін має бути однаково шанованим і опорною точкою під час обговорення; 3) минуле можна проаналізувати з урахуванням і посиленням на перспективу партнерів дискурсу. Відповідно, Європейська комісія ініціює дослідні проекти, що мають консолідаційні політичні завдання і «повинні розробляти ідеї поглиблення діалогу між громадянами ЄС про різну історичну пам'ять з метою дійти спільних поглядів на минуле, сьогодення і майбутнє Європи» [4].

Складним, але важливим завданням є створення спільних підручників з історії. Першими такий підручник створили Франція та Німеччина. Цей підручник сприяє виникненню спільного бачення минулого і перспектив спільного майбутнього, пропонує молоді задуматися про європейську ідентичність. Водночас він визнає суб'єктивність різних історичних оповідей, прояви травматичної пам'яті обох народів, навколо яких відбувається політично коректний діалог. Зазначається, що у підручнику викладається не так історія франко-німецьких відносин, як франко-німецьке бачення історії.

Соціологічні опитування констатують, що заходи по примиренню між німцями та французами дали позитивний результат. В обох країнах понад 85% громадян мають добрий образ сусіда [5].

Спільний підручник з історії розглядається як інструмент стабілізації польсько-німецьких відносин. У 2016 році повинен вийти ініційований урядами обох країн підручник. Обидві сторони вважають, що в освітній процес буде включено історичний досвід сусіда, сформовано основи для нейтралізації взаємних стереотипів, винесених з історії.

Дослідження змісту навчальних матеріалів різних країн показало значну вкоріненість національних міфів у підручниках і у колективній пам'яті. Розуміння того, що навчання істо-

рії є практичним інструментом, вирішальним фактором у примиренні між людьми та країнами у Євросоюзі дає поштовх реалізації проектів, які мають сприяти порозумінню та інтеграції, як наприклад, «Спільні історії для Європи без кордонів». Основна методологічна засада «спільних історій» – це врахування всіх сторін історичних подій, усіх їх взаємодій, конвергенцій і конфліктів. Він уможливує розвіювання стереотипів, міфів ідентичності й негативних бачень «іншого», а отже веде до міжкультурного діалогу й до трансформацій конфліктів. Реалізація проекту має три ключові завдання: 1) підвищення обізнаності про спільну історичну спадщину держав-членів; 2) сприяння попередженню конфліктів та процесам примирення через кращі знання історичних взаємодій і конвергентностей; 3) поширення міжкультурного діалогу [6]. «Спільні історії...» опубліковано 2014 року, до 60-річчя Європейської культурної конвенції. Ця праця доповнює і розвиває концепції та результати попередніх проектів, таких як: робота над багатосторонніми точками зору, зокрема «Багаторакурсність в викладанні історії: керівництво для викладачів (Роберт Стредлінг, 2003); робота над ключовими датами й подіями, що є важливими точками дотику у європейській історії, в результаті якої було видано працю «Перехрестя європейських історій – кількапрогнозові п'ять ключових моментів в історії Європи (2006)»; робота над образом «іншого» у викладанні історії, що зосереджується на навчанні культурно різноманітного суспільства Європи, і внаслідок якої адаптовано Рекомендації СМ/Rec (2011)б.

Значну роботу щодо примирення європейських народів проводить асоціація європейських викладачів Євроклію. Проект «Об'єднуючи Європу через історію» охопив 21 країну. Загальною темою, що об'єднала всі країни-учасники проекту була тема вивчення розвитку ідеї та реалізації прав людини у європейських державах. У цьому проекті викладачі історії вивчали історію руху за права людини у порівняльній перспективі. Вчителі детально обговорювали зв'язок між вивченням історії та правами людини (правом на освіту, правом на рівний доступ до благ, правом на гарантію демократії), водночас ділячись досвідом та методологією роботи з такими темами у шкільних аудиторіях. Дані ініціативи сприяють розробці модулів викладання європейської історії і культурної спадщини для вчителів, які Євроклію спільно з іншими ключовими історичними освітніми спільнотами планує закласти в основу змісту історичного веб-порталу. Також реалізуються проекти щодо внутрішнього та міждержавного примирення в постконфліктних балканських країнах, зокрема у Македонії «Переказуючи (Розповідаючи заново) історію». Проектна команда істориків та вчителів поставила своїм завданням розробити альтернативну програму навчання історії. З огляду на те, що існуючі істо-

ричні програми навантажені фактами політичної і військової історії, велике значення надається соціальному і культурному виміру, і особливо «повсякденному життю звичайних людей». Ця публікація – приклад «нейтрального» або «неупередженого» підходу до історичних подій. У той же час і публікація, і супутні програми показують і підтримують різні аспекти викладання, такі як розвиток навичок розуміння історії, критичного мислення, формування власної думки і різносторонній підхід до історичних джерел. Після шести років роботи Євроклію у Балканському регіоні склалася команда авторів і експертів, що має настільки тісні зв'язки і довіру всередині груп, що вони готові разом розпочати дослідження найделікатніших і суперечливих подій «спільного минулого» колишніх югославських республік. У запланованому проєкті «Історія, яка об'єднує. Як викладати гострі теми історії країн колишньої Югославії?» педагоги разом візьмуться за вивчення впливу воєн ХХ століття на життя громадян колишньої Югославії.

Франко-німецький, польсько-німецький та інші підручники можуть стати певними зразками для створення спільного підручника європейської історії. Вчені-історики та вчителі вважають, що підручник історії Європи повинен зосередитися на культурній історії, історії взаємодії з сусідніми цивілізаціями і внеску окремих країн у загальноєвропейську культурну спадщину.

Підручник має створюватися на засадах діалогічності, компаративного підходу – виявлення подібних або, навпаки, альтернативних ситуацій у досвіді окремих країн. Має спонукати учнів до роздумів над історією, формувати критичне ставлення до подій, визначення власної позиції. Йому має бути притаманна неупередженість, виваженість історичних характеристик і оцінок, просування від моноконцептуальності до плюралізму.

У підручнику рекомендується уникати однозначно ідеологізованих оцінок, а приводити альтернативні судження про події та їх учасників. Це повинен бути багатофункціональний підручник з різноманітним поданням історичного матеріалу і різними його інтерпретаціями. Характеристиками важливі для підручників європейської історії: основна хронологія; ідентичність; історизм, заснований на пізнанні відносин між причиною і наслідком; перспективність; розуміння інших культур; здатність до саморефлексії і історична компетентність.

Декларується, що історична освіта у Європі не повинна бути простим посередником в інтерпретації фактів, вона повинна містити аспекти розгляду подій суперечливого характеру на основі історичного досвіду і цінностей багаторакурсного підходу. Центральне місце в ній мають зайняти позитивні установки і цінності, включаючи толерантність, повагу до різноманіття і неупередженість.

Таким чином, особливе місце в процесі примирення європейських народів займає історична освіта, тому що школа, зна-

чною мірою, впливає на свідомість молодого покоління. Оскільки шкільні підручники на основі історичних оповідей формують національні міфології, прямо, або опосередковано створюють «образ ворога», вважається, що для їх нівелювання доцільно створення спільних шкільних підручників авторськими колективами різних країн або викладання у наявних національних підручниках різних точок зору. Європейські засади викладання історії та створення підручників націлені на пошук спільного в історії (як всередині країни так і країн-сусідів), однак, ці загальні риси розглядаються з різних точок зору. Історична освіта повинна формувати в учнів критичне мислення, толерантне ставлення до Іншого, долати ксенофобію, сприяти взаєморозумінню та примиренню всередині країн та між європейськими державами.

Примітки:

1. Дефранс К. На службі франко-німецького зближення. Діалог істориків по обидва береги Рейну / К. Дефранс, У. Пфаль // Європа та її болісні минувшини / упор.: Жорж Мінк і Лора Неймаер. – К. : Ніка-Центр, 2009. – С. 94.
2. Рекомендація Rec (2001) 15 Комітету міністрів Ради Європи «Про викладання історії у XXI столітті в Європі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_729.
3. Рекомендація CM / Rec (2011) 6 Комітету міністрів державам-членам «Щодо міжкультурного діалогу і образу Іншого у викладанні історії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/Source/Results/AdoptedTexts/CM%20Rec\(2011\)6_Ukrainian.pdf](http://www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/Source/Results/AdoptedTexts/CM%20Rec(2011)6_Ukrainian.pdf).
4. Europäische Kommission, Arbeitsprogramm 2009; Kooperationsthema 8: Wirtschaft und Sozialwissenschaften und Geisteswissenschaften, Rev. 18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/atwork/planning-and-preparing/work-programme/index_de.htm.
5. Хай живе французько-німецька дружба! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/01/22/109492>.
6. Спільні історії для Європи без кордонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.novadoba.org.ua/ukr/shared-histories>.

The role of history education and science policy promoting understanding and reconciliation in Europe.

This article attempts to clarify the role and importance of European history education and science policy understanding and reconciliation on the continent. It notes that European principles textbooks aimed at finding common history (both within the country and neighboring countries), however, these general features are considered from different perspectives: historical events and processes are assessed at the national, ethnic, religious, social and cultural aspects. Determined that history education should form students krytychnee thinking, tolerance of the Other, to overcome xenophobia, to promote mutual understanding within and between European countries.

Key words: *Europe, historical education and science, policy understanding and reconciliation, common textbooks EUROCLIO.*

Отримано 30.11.2016 р.